

МУЗЕЙ ЯК ДЗЕРКАЛО УКРАЇНИ

ВЕЛИКИЙ ПРОЕКТ СКОВОРОДА-300

Незаперечно український філософ

У подальшій ході до нас із Наталією Михайлою приєднався і Валерій Манженко. Образно кажучи, ми йдемо тепер стежкою поміж документальним проводом Валерія Манженка і легендою Юхима Дереди. І на ній не можемо обминути-проминути Філософську алею, засаджену яблунями й заставленою дивними скульптурами просто на трав'яному подумі. Філософська алея, без перебільшення, — це музей у музеї, який було створено учасниками Міжнародного симпозиуму скульпторів «Філософія серця».

Митцям-скульпторам, гостям Сковородинівки, було мало слів, доповідей, наукових повідомлень, вони прагнули передати свої думки, своє бачення і пізнання Сковороди вправним різцем. Так і сталося під керівництвом голови скульптурної секції Фелікса Бетлієвського. В умовах, відмінних від мистецьких майстерень, — на морозі, вітрі, у снігопад! — скульптори за короткий термін уречували сквородинські образи в твердому матеріалі.

Так на Філософській алеї вишикувалися твори скульпторів: «Шукані істини. Початок шляху», «Нова ковчега», «Самопізнання», «До копернікових світів», «Колеса часів». Мистецький ряд на повороті до найбільшої сквородинської таємниці — нищійної моголи мислителя — скульптор Сергій Світнев вивершив постаттю мандрівника зі сквородинським посохом у руках і назвав свій витвір «Шлях спасительний».

Спасительним шляхом можемо зійти на місток, перекинаний через глибокий яр, і підійти до гранітного надгробка Сковороди. Одначе прошу читача сплинути: не гоже з туристичним поспіхом поспішати до сакрального дому філософа.

Бо нам ще треба дізнатися, як, коли і чому перше поховання старчика Барсава опинилося далеченько від того місця «на узвишші біля гаю», на яке нас точно орієнтував Валерій Манженко. Одразу після погребу моголи Сковороди огорнула тайна і не зовсім віртуальна: хіба міг мудрець упокоїтися навіки невиджимо й не подавати символічних знаків із потойбіччя? Чи було так насправді, не беремося стверджувати. Але нащадкам дідича Андрія Ковалівського, спочатку синові Петрові, а затиім новій господарці Пан-Іванівки все ввижалося, а інколи й бачилося, як у приміроверю годину синьоголи мудрець ходить алеями парку і загадково усміхається, немов хоче заговорити до стрічних людей.

І знервована пані наказує перенести, — трапилося це через двадцять років, у 1814-му, — останки Сковороди з його улюбленого парку подалі від панського будинку і переховати за байраком, перед яким ми зараз стоїмо, щоб він не міг уже переходити на територію маєтку. Не знаємо, чи перестав живий дух Сковороди тривожити власників Пан-Іванівки, але могола залишилася без християнського догляду, заростала травою та деревами і могола б поступово стертися з землі й людської пам'яті.

Тільки в 1847 році Жилинський, новий власник Пан-Іванівки, поставив на моголі надгробок, вписав прізвище філософа і його епітафію: «Мір лова менє, але не спіймає». Проте з роками стидна людська байдужість знову почала перемагати пам'ять про Сковороду та його вічний притулоч. У 1883 році харківський конторник Фома Кремлин, який відвідав свого знайомого, сільського священика Пан-Іванівки, у листі до українського етнографа П. Єфименка написав: «Для наочних споглядів нащадкам про Г. С. по місцю, де навіки спочили його тілїні останки, ледве чи придатна злиднена обстановка моголи Г. С. Сковороди, яку я побачив».

Проте вже саме слово Сковороди все більше пробуджувало пам'ять про філософа, в тім числі про його вічне пристанище. І ось у 1894 році, через сто років після смерті мислителя, з ініціатиивою харківського вченого, професора Дмитра Багалія Харківське історико-філологічне товариство занепокоїлося упорядкуванням моголи Сковороди: було поставлено чапуну огорожу замість дерев'яної, покладено білу мармурову плиту з пам'ятним написом: «Григорій Савич Сковорода. Український філософ». Родився 1722 скончался 29 Окт. 1794 г.».

Як бачимо, харківські науковці, члени історико-філологічного товариства не знали точного дня народження мислителя, але були переконані, що Сковорода — саме «український філософ», що й засвідчили неспростовним документом — написом на поховальній плиті. Це був вагомий аргумент у спорі, який спалахував час від часу в наукових колах, у повесній літературі про росій-

Екскурсивод Надія Хамлок біля дуба, посадженого Григорієм Сковородою

філософії. Нині ми однозначно визначаємо: Сковорода — український філософ. Поховання мармурова плита зберігається в музеї Григорія Сковороди.

Після цього відступу підемо верхньою доріжкою, повз пам'ятник Григорію Сковороді роботи Івана Кавалеріза, повернемо до великої дерев'яної будівлі-комори XIX ст., а нижче за нею — власне музей з кімнатою Сковороди. Звідси, з верхньої тераси, добре проглядається вся територія музейного містечка, а вона велика — 18 гектарів.

Цей квітучий куточок після революції чекав на своє нове народження. Така нагода настала, коли в 1922-му виповнилося 200 років від дня народження Григорія Сковороди. Славної то був час: революційне піднесення, духовне відродження! Рішенням українського уряду село Пан-Іванівка було перейменовано на Сковородинівку, а колишній панський маєток, який відлія у бур'яках громадянської війни, великий парк навколо проголошено історико-культурним заповідником.

У довоєнні роки заповідник поступово розбудували, зростає інтерес до вивчення духовної спадщини мислителя, популяризували його твори — пісні, байки, трактати. Народна пам'ять про Сковороду не пригасла навіть у важкі роки битви з фашизмом. У 1944-му на 150-ті роковини смерті філософа в заповіднику виступили Павло Тичина і Максим Рильський, їхнім пошанувальним словом Сковороді вклонилася вся Україна. Тоді ж біля велетенського дуба над озером було поставлено гранітний обеліск із написом: «Тут було улюблене місце народного українського філософа Григорія Савича Сковороди». А вже після війни викладачка Харківського педагогічного інституту Анастасія Ніженець разом зі студентами-філологами взялася за повернення до життя заповідника й особливо старовинного будиночка, де провів свої останні дні Сковорода. У 1960 році в колишньому маєтку Ковалівських, найперше в кімнаті старчика Григорія, харків'яни — працівники історичного музею, викладачі й студенти університету та педагогічного інституту — організували невеликий меморіальний музей, де почали назбируватися цінні експонати часів Сковороди, його особисті речі.

Та своє справжнє народження сквородинський музей пережив у 1972 році, коли в Україні й в усьому СРСР широко відзначали 250-річчя від дня народження Григорія Сковороди. Було створено Республіканський ювілейний комітет, який очолював академік Іван Білодід, до його складу увійшли відомі державні діячі, вчені, письменники, митці. Серед них значилися такі славі в Україні імена, як Петро Тронько, Іван Кавалеріза, Володимир Шинкарук та інші.

У 1972-му мені, тоді молодому журналісту, неодноразово випало бути на засіданні ювілейного комітету, і я з радістю довідався, як наповнювалося значенням і предметністю шанування пам'яті видатного українця, як оновлювалися, по-новому прикрашалися пам'ятні місця, пов'язані з іменем Григорія Сковороди — Чорнухи, Переяслав-Хмельницький, село Кавар'ї і особливо харківська Сковородинівка.

Навіч було видно, як із злутком будівничої енергії перевтілювався заступник голови

Портрет Григорія Сковороди харківського художника Олега Лазоренка

сам родом із села неподалік Сковородинівки. Тож він активно приводає до дію державні важелі і інюю мобілізуючою силою перетворив Сковородинівку на ошатне музейне містечко.

У реставрованому будинку Ковалівських було відкрито Державний літературно-меморіальний музей Г. Сковороди, підліковано й скульптурно огороджено знаменитий дуб-двогвік, відновлено та розкреслено англійський парк, яким він був у XVIII ст., а голівне — пересміслено і перебудовано моголи Сковороди — місце вічного спочинку філософа. Та про неї, як домовилися, згодом.

Минув ювілей, і музей на десятиліття зажив життям культурного закладу районного підпорядкування з відомими проблемами й турботами: урізаними штатами, мізерним фінансуванням, хронічною забудькуватістю влади до прохань ентузіастів-музейників.

Доленосний День Незалежності України — 24 серпня 1991 року — за пророчтвом Сковороди пробудив народ, викликав до життя нові будівничі сили, слонучкав до пошуку нової ідентичності в духовному, культурному та суспільному житті. Стало очевидним, що настав час із заглянцями догматичні наліпки радянського періоду, повернути видатному мислителю справжню роль провідника людських цінностей, гарячого проповідника свободи та щастя людини. Дія Наталії Миццї, Валерія Манженка, всього колективу музею це був наступний, уже практичний крок — переосмислення й перебудови музейної експозиції.

Серед представлених пропозицій щодо нової експозиції музей схвалив найсучаснішу концепцію, консультантом якої є Леонід Ушкалов, відомий сквородознавець, професор Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. Кілька років напруженої праці — і от презентація проекту: велике свято в музейній Сковородинівці, на Харківщині, й водночас визначна подія в культурному житті України. За створення нової експозиції колектив музею в 2006 році одержав звання лауреата Міжнародної літературно-мистецької премії імені Григорія Сковороди. Я був щасливий особисто привітати Наталію Миццї безпосередньо на самому акті вручення високої нагороди в Національній філармонії України в Києві, оскільки тогди теж прийняв із рук голови Українського фонду культури Бориса Олійника Сковородинську премію.

На годиннику Сковороди — наш час

І от перед нами мантию розпочинається двір музею — сквородинського архітектурно-всього заповідника. У першому залі нас зустрічає в сліпучо-білому односторонньому зрісті молодий Сковорода з книгою в руці, талановитим вирібленим скульптором І. Ястрбовим. Разом із Манженком Григорій Сковорода веде нас у свій беззмений, дзеркальний, символічний, містичний світ. Одразу перед нами в мерехтливому відзеркаленні проплівають образи сквородинської філософії у скульптурах С. Гурбанова «Нарцис», «Сонце», «Сфінкс». До яких мимовільно тягнешся поглядом. Далі, слідом за високими символами та алгоріями в сміливих скульптурках П. Мося, оживають персонажі «харківських байок» Сковороди у доповненні графічного обриса баєчних сюжетів художника В. Чорнухи.

У другому залі несподіванкою стала зустріч із відомим малюнком Сковороди філософського фонтану з написом над ним: «Неравное всем равенство». Бо в експози-

дено в об'єм металічних трубок — і ти мов вдихаєш бризки водних струмів разом із поясненням філософа: «Бог дібний до багатого водограю, що нагнює різні посудини відповідно до їхньої об'єму... Ллються з різних рурок різні сімені у різні посудини, що стоять довк водограю. Менша посудина має менше але тим однакова вона з більшою, що само повна». Виведений Сковородою кон «нерівної всім рівності» відповідає аліям нашого часу: кожному словна, алі його конкретним внеском у суспільне скарбниці.

Потім надовго прикіпаєш очима до віні, за якою зібрано хай і нечисленні, особисті речі Сковороди. Довгий шлях долала до музею скрипка, на якій грав Сворода в домі бабавіського свячен Якова Правичького і яку передавали від колінна до покоління, поки вона не ля дорожочним експонатом у Сковородиці. А як хочеться підважити на долоні динник, якого Сковорода ковав у нагруд кишені, й завести зовнішнім коліщат внутрішню пружину, поставити годинний хід на нинішній день — нехай відлі нам вічний сквородинський час.

Годинник передав музею в 1972 і Чернігівський історичний музей — і така ля в ньому зберігалася цінність, що тіл 1989-го в музеї наважилися підняти піттом задню кришку і прочитали напис: Григорій Варсава Сковорода чрез Сте на Гречину». Це — точний доказ належсті годинника Сковороді, та й Стефан Ічина, а правильніше Георгій Грека — динна, добре знайома Григорію Сає (священик, викладач переяславського легіуму). Про їхні дружні стосунки Те Шевченко написав у повісті «Близнець».

А який з двох власних посохів Сковорода сподобався більше: довгий, у зави зверху доміну і дерев'яною п'ястою рукою верхечку чи менший і опертим на різьного крота? Більший і великий для даль шляхів по світу, менший — то вже кост дорозі до друзів. Я б не відмовився обох, коли б із них були зроблені копії натуральної величини або зменшені, снірні. Іх у музейній крамниці розкупував б уже з порога.

Ще одне порівняння проситься з в Музей водночас і своєрідна класична лютека. Найпочесніше місце в експозиції займають стародруки: Євангеліє та Іс Христа, Новий Завіт із Псалтирем та Бік Стос творів Сковороди: трактати, діал пісні, байки. Повна полиця книг про філософа і поета зниклих авторів В. Є. В. Петрова, Д. Багалія, Ю. Шевелів В. Шевчука, М. Поповича, Ю. Барабк Л. Ушкалова, Л. Маловоця, Д. Чижевсь та інших відомих сквородознавців.

Із музейних залів нас проводжа вдумливі очі Сковороди на його числє портретах — особливо мене вразив і трет харківського художника Олега Лренка. На полотні Сковорода предстали в семи ликах — спробуй витримати який допитливий і оцінювальний колекний погляд!

...А тепер затаймомо подих. Іє дози Наталії Іванівни я переступаю поріг кімн де й зараз чується легке дихання її м канца. Кімната невелика, як пише Сковода у вірші «До Петра Герарді», — «О морка толькото що одному вмістна!». Внатці два вікна: одне виходить в сад, нехїд, далі у Європу, може, на словачекє то Трава, яке запам'яталося молод Григорію своїм університетом, друге в це дивиться на південь, коли б не на Те рог, де Сковорода прожив одну із з могошого брата Михайла Ковалинго го — Григорія.

Ожидано поглядом кімнату: вузьке ревяне ліжко з високими бильцями, ним на стіні килим у квітках і підвішена дурна. На долічці розмальована скриня просто з XVIII ст., а ще точно з будинк дрія Ковалівського. До шафи з виду дошкочу одержання приставлено сті На нього я обережно прісів, але нічї наважилося начеркати гусячим пером ї ему зошиті, а от у Валерія Манженка мінно допитаюся, чи написав Сковор цій кімнатці, за таким ось столиком, другий чи рядок своєї знаменитої епі

У цій кімнатці так гарно дується, дихається, немов розмовляєш із до другим і не хочеться залишати її. Та рогом чекає Наталія Іванівна і йдемо до її кабінетика в колишньому бу управлюючого маєтком, де я осягну, і працювано в музеї сьогодні й ще зроблено вже завтра до сквородинської ювілея.

Володимир СТАДНИ

(Початок у номері п'ят 2 вересня)